

COVID-19 і ПАСХА ОНЛАЙН

в умовах карантину

КАРАНТИН І НОВІ УМОВИ ПРОВЕДЕННЯ БОГОСЛУЖІННЯ оголили і виявили слабку відрефлексованість практичного життя євангельських громад. Баптисти й інші євангельські об'єднання традиційно приділяли доволі багато уваги богослов'ю спасіння й освячення, осмисленню сутності церкви і апологетиці, а також іншим доктринам, які можна віднести до сфери систематичного богослов'я. Однак, зібрання громади або богослужіння осмислювалися мало, можливо через їх вільний, різноманітний та імпровізаційний характер, а можливо через протистояння історичним церквам з фіксованою формою богослужіння (меса). Лютер, Цвінглі й інші реформатори категорично відмовилися від слова «меса» і для позначення спільних зібрань громади стали використовувати грецьке слово «літургія», що означає «спільна справа, служіння», а в античному світі означало працю або служіння для людей.

Спільне богослужіння достатньо рано отримало назву «літургії», якщо точніше, то цю назву відносили до богослужіння, в ході якого звершувалася Вечера Господня. Ця назва відображала характер того, що відбувалося: Божий народ збирався разом для того, щоб святкувати Боже спасіння, відкрите людям у Христі Ісусі. Таким чином, богослужіння – це відповідь громади, яка вірить, на ініціативу Бога. Ця відповідь втілена у діях і спільному поклонінні.

У наш час ідею «літургії» починають застосовувати ширше, відносячи це поняття до повторюваних дій, які зачіпають людину в цілому. Так, християнський теолог Джеймс Сміт

говорить про літургію як про формуючі практики або про звичаї, які на-правлені на те, щоб зробити з нас певний тип людини^[1]. Як відомо, традиційне протестантське богослужіння є підкреслено логоцентричним, тобто таким, що фокусується на наставництві і навчанні через проповідь. Це означає, що головний акцент такого богослужіння – формування розуму і світогляду. Однак людина складається не лише із розуму, людина живе в тілі, переживає емоції і діє, керуючись рішеннями. Якщо розглядати літургію ширше, в значенні формуючих практик і звичаїв, то вони дозволяють задіяти не тільки мислення, але й всю людину з цінностями, емоціями та бажаннями.

Ідея формуючих практик і звичаїв передбачає участь в діях та відносинах, через які відбувається глибокий вплив на внутрішній світ і цінності людини. Вільні євангельські церкви за час свого існування сформували доволі різноманітну і багату практику проведення спільних загальних зібрань, організації різного роду євангелізаційних і повчальних зібрань, регулярних зустрічей громади для вивчення Божого Слова, для прославлення і поклоніння, для молитви і співу і т.д. Ця практика складає ядро чи основу самоідентифікації євангельського руху, або по іншому – первинне богослов'я, яке існує в громадах у вигляді певної і сталої традиції. Ця традиція може приймати різні контекстуальні форми, але має певні істотні риси, завдяки яким різні громади, дуже несхожі між собою по формі богослужіння, виявляються рідними і близькими по духу і набору базових переконань.

Однак головною проблемою в оцінці тих численних експериментів з формою богослужіння, які проводили і проводять євангельські церкви, є надто слабе богословське підґрунтя, що призводить до спотворення, а іноді і трагічних помилок, які «виштовхують» людей з цих громад. Семінари й курси по літургії в євангельському контексті зазвичай зводяться до роздумів про стиль музикальної частини зібрань, форми поклоніння і прославлення з набором біблійних текстів і прикладів. Книги на цю тему найчастіше зачіпають обговорення практики богослужіння і поклоніння^[2]. У додатку наводиться анований список літератури по цьому питанню.

Перехід богослужіння в онлайн і відсутність топографічної прив'язки побудили групу викладачів Одеської богословської семінарії почати аналіз богословських підвалин євангельської літургійної практики. Ця проблема постала особливо гостро у зв'язку зі святом Пасхи, яке має відбутися під час карантину і є головним святом церковного календаря східно-європейського євангельського руху. До цього свята завжди готу-

^[1] James K.A. Smith, *Desiring the Kingdom: Worship, Worldview and Cultural Formation. Cultural Liturgies*, vol. 1. (Grand Rapids, MI: Baker Academic, 2009), 24-25.

^[2] Рідкісним винятком, який намагається осмислити протестантське богослужіння богословськи, є праці В. Ляху (36. Протестантское богослужение: Проблемы и перспективы, 2002; Сб. Церковь вчера, сегодня и завтра, 2013 та ін.), а також книга Д. Петерсена «В союзе с Богом».

валися дуже ретельно і проводили його особливо урочисто. Господь повністю змінив ситуацію використовуючи мікроскопічний коронавірус. Нижче пропонується текст, який носить тезисний характер і який має послужити початком діалогу. Передбачається, що він буде доповнюватися і розвиватися по мірі обговорення.

I. СВЯТКУВАННЯ ПАСХИ: ЗНАЧЕННЯ І ПРОВЕДЕННЯ

Із зовнішньої, релігієзнавчої точки зору святкування Пасхи в євангельських громадах відрізняється від звичайних недільних богослужінь лише змістом проповідей (концентрація на воскресінні Христа і значенні цієї події для присутніх) і більшою пишністю і врочистістю музикальної частини, а іноді ще довготою зібрань і кількістю проповідей. З точки зору такого раціонально-прагматичного підходу ніякої проблеми у святкуванні Пасхи онлайн немає. Можна завчасно записати проповіді відповідної тематики, або вести їх в режимі реального часу. Замість великих хорів можна записати спеціальні виступи камерних груп або демонструвати минулорічні музичні номери своєї або іншої церкви. Таким чином, «Пасху онлайн» можна просто розглядати як ще один прояв різноманітного набору літургійних експериментів, які цілком вписуються в існуючу практику, тим більше, що в минулі роки багато членів церкви, які фізично не могли бути присутніми на пасхальному служінні брали в ньому участь онлайн або дивилися його в записі.

Багато дослідників^[3] підкреслюють незалежність поклоніння Богу від місця і форми (Ів. 4:24), наполягаючи на платонічному антагонізмі духа і тіла, і вимагаючи повної свободи від зовнішнього культу, заплющуючи очі на те, що в будь-якій довго існуючій людській спільноті обов'язково формується спільна справа, тобто літургія і традиція, і навіть найбільш непередбачувані харизматичні служіння мають власну літургію, хоча й декларують заперечення будь-якої традиції. Інші богослови^[4] вказують, що життя Церкви виявляє себе лише тоді, коли діти Божі збираються разом (Мт. 18:20) для звершення спільної справи, що по суті і є літургією, яка полягає не в ритуалізмі, а проявляється у будь-якій діяльності громади. У такому підході підкреслюється тілесність людини і її потреба

^[3] Див. статтю В. Шленкіна «К вопросу о литургии в евангельской церкви» (Богословские размышления, 2011, с. 12-32), де він суворо критикує євангельську спільноту за формування будь-яких форм літургії, вважаючи, що «гріховна сутність людини намагається где он строго критикует евангельское сообщество за формирование каких-либо форм литургии, считая, что «греховная сущность человека пражне до якогось вражающего суспільного культу» (ст. 31).

^[4] О. Шмеман пише: «leitourgia — не культова дія, яка здійснюється в Церкві і заради самої церкви; це дія самої церкви, або Церкви in actu, це, власне, саме вираження її життя» (А. Шмеман. Статті//Обновление. http://pravoslavie.by/page_book/obnovlenie).

в емоційно-чуттєвому компоненті. Визнається цілісне буття людини, а також вважається важливим збагатити євангельське богослужіння естетичною складовою, яка допомагає створити подію зустрічі людини із Христом.

1.1. Святкування: біблійний погляд

Старий Заповіт демонструє необхідність свят, як обов'язкових постанов самого Бога. *Біблійне уявлення власне про свято передбачає, що це певна нетривіальна подія, виділена із низки повсякденного життя.* Боже повеління встановило для старозаповітного народу богослужбовий календар з виділеними днями свят. Як відмічає теологічний словник: «Свята відрізняються від інших днів: людина в цей час (за виключенням Судного дня) переживає величезну радість (Ос. 2:11); приносить особливі дари і жертви, які відповідають кожному зі свят (Лев. 23:37-38; Чис. 28; 29); проголошує особливі молитви (Іс. 1:14-15). Кожному святу притаманні відповідні обряди і традиції, напр. використання прісного хлібу чи принесення перших плодів»^[5].

Головне призначення свята — виділити певний час, посвячений Господу і вільний від повсякденних справ. Свято — це спосіб відірватися від марноти і посвятити себе Богу. Тому і субота, і всі інші свята забороняли будь-яку роботу і направляли увагу і час лише на духовні заняття.

Свята носили гносеологічний та пророчий характер. Вони мали розкрити Божий характер і показати Його спосіб взаємодії з людьми. Також свята носили *дидактичний характер*, оскільки вказували на події, засновані на історичних або богословських фактах минулого, переосмислені у настановах в сьогоденні для зміненого життя в майбутньому. Таким чином, свята ніколи не зводилися лише до згадувань подій, які сталися в минулому, але завжди зв'язували минуле з сьогоденням заради майбутнього, передбачаючи повноту Божого задуму у Христі.

Крім суто дидактичного значення будь-яке біблійне свято несло емоційно-мотиваційне значення. Будь-яке свято відсилає до подій в історії спасіння і формує єдність народу та його самоідентифікацію. Це відноситься і до старозаповітних свят, які формували Ізраїль як народ і як націю; але це також відноситься до ідентифікації євангельських громад як релігійних спільнот.

1.2. Церковні святкування

Новий Заповіт не дає спеціальних вказівок про святкування взагалі, чи про спеціальне святкування якихось окремих, виділених днів. Хоча чіткі свідчення відсутні, але по духу всіх Писань очевидно, що апостольські

^[5] Уолтер Элвелл, ред., «Праздники и Празднества», у *Теологический энциклопедический словарь* (М.: Ассоциация «Духовное возрождение», 2003 г.), 897.

громади вважали святом кожен день, тому що кожен день у них був повністю присвячений Богу. Вже у другій половині I століття для богослужінь почали виділяти перший день тижня (Дії 20:7), в який звершували Господню Вечерю. У II столітті це вже перетворилося у сталу традицію¹⁶¹.

Згодом почав формуватися календар церковного річного циклу, сконцентрований на Христі і основних подіях Його життя. До IV століття були відомі лише два свята – Пасха і П'ятидесятниця. В цей період з ними було пов'язано водне хрещення, якому передував різної тривалості піст. Сенс святкування недільного дня, Пасхи і П'ятидесятниці в ранній Церкві полягав не стільки в посвяченні Господу (так як і інші дні були Йому посвячені) і не у відмові від повсякденної роботи, а у спільному згадуванні і проголошенні. У ньому поєднувалися всі аспекти старозаповітних святкувань:

- ◆ Гносеологічний аспект – через проповідь-гомілію, молитву і мовчазну літургію посту глибше і більше пізнати Бога на раціональному рівні і на рівні досвіду зустрічі з Ним;
- ◆ Пророчий аспект, який намагався оновити і ствердити пророче бачення есхатону – свята особистого і всезагального воскресіння мертвих і християнської надії;
- ◆ Дидактичний аспект, який полягає у тому, щоб відрефлексувати, проаналізувати і узагальнити уроки минулого (із життя Христа і учнів) для того, щоб навчитися жити у повсякденному житті так, щоб гідно зустріти обіцяне майбутнє;
- ◆ Емоційно-мотиваційний аспект, який передбачав після ретельної підготовки дисципліною посту, образно перейшовши через смерть (як вольове відтинання бажань плоті), зустріти воскресіння як свято свободи, нового життя, світла і торжества перемоги.

1.3. Святкування в умовах карантину

Святкування в умовах суворого карантину і заборони на фізичну присутність у церковному приміщенні змушує не лише взагалі переосмислити феномен святкування і досвід минулих літургічних експериментів, але й також спроектувати вказані аспекти святкування на сучасну ситуацію Пасхи 2020 і знайти їх практичну реалізацію.

¹⁶¹ Юстин Філософ (бл. 100 – 165 рр.) в Апології 1:67 пише: «У день Сонця ми взагалі звершуємо зібрання всіх, тому що це – перший день, в якому Бог, змінивши темряву і воду, сотворив світ. Ісус Христос наш Спаситель того самого дня воскрес із мертвих, бо в день Хроноса Його розіп'яли. А після Хроносового дня, тобто у день Сонця, Він явився апостолам своїм і послідовникам і навчав тих речей, які ми передали вам на ваш розгляд.» (http://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/781/%D0%9A%D1%96%D0%B4%D0%BD%D1%96%D0%B9_%D0%AE%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%20%D0%A4%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%84.pdf?sequence=4&isAllowed=y)

Узагальнюючи досвід минулих пасхальних святкувань і аналіз богословських основ, які формулювали не часто, але разом з тим вони були присутніми у церковній практиці, можна запропонувати деякі тези, практичне наповнення яких допоможе створити святкову атмосферу в сім'ї та в церкві. Сім запропонованих нижче тез та їх наповнення запропоновані у якості прикладу і їх кількість не є завершеним. Так само практичні рекомендації по втіленню вказаних принципів подані лише щоб розпочати розмови та активізації творчого мислення. Ми запрошуємо всіх читачів вносити пропозиції і розвивати ідеї святкування Пасхи в умовах карантину.

1.3.1 Воскресінню передуює смерть. Торжеству передуює скорбота

В євангельських громадах ця ідея традиційно відображалася в практиці слідуванню Христу у страшний тиждень. Згадуючи синопсис останнього тижня земного життя Христа багато громад кожен день звершували короткі молитовні богослужіння, присвячені певному дню, а в п'ятницю (іноді і/або в суботу) члени церкви знаходилися в пості, молитві і в духовному стоянні перед Богом, щоб почути Його волю і попросити Його милості. В умовах карантину все це можна робити без жодних труднощів не лише проводячи щоденні богослужіння, але й збираючи членів церкви (чи малі церковні групи) у визначений час в онлайн-платформах^[7] і молитися в реальному часі. Бажано заохочувати членів церкви проводити домашнє читання Євангелій та перед-пасхальних подій.

1.3.2 Святу передуює рутинна

Рутинна підготовка полягає у ретельному прибиранні будинку, як це робили євреї, готуючись до Пасхи (Повт. 16:4). Звичайно, це прибирання не повинно носити ритуального характеру знищення всього квасного, як це було у Старому Заповіті, але пророчий зміст цієї старозаповітної дії повинен бути розкритим у підготовці душі й тіла («обмивши тіла чистою водою» – Євр. 10:22), а тому і всього домашнього приміщення до свята Пасхи. Викладач ОБС Роман Калашніков пропонує 10 заповідей підготовки до «онлайн богослужіння»^[8], які допомагають зменшити малу ефективність такого роду літургії.

Тіло християнина є храмом Духа Святого і потрібно приготувати цей храм до пасхальної урочистості (1Кор. 3:16-17). Потрібно здійснити проходження через процес підготовки до святкування Пасхи як сходження до торжества життя над смертю.

1.3.3 Свято – це завжди урочистий одяг

Багато хто вважають, що у церкву, на богослужіння можна приходити в будь-якому одязі, тому що Бог дивиться на серце, а не на зовнішній виг-

^[7] Zoom (<https://zoom.us>), Jitsi (<https://jitsi.org/> – безкоштовний аналог Zoom) й ін.

^[8] <https://blagovestie.today/10-zapovedey-online-church/>

ляд, а крім того, це вказує на демократичність і можливість приєднатися до богослужіння людині, у якої нема святкового одягу, або вона зайшла у церкву випадково, у повсякденному одязі. Інші наполягають, що кожне богослужіння – це свято, зустріч із Небесним Нареченим, символічне очікування весілля Агнца і на таку подію негоже і навіть небезпечно приходити не у весільному одязі. Вони вказують, що навіть у повсякденному житті для кожної події є відповідний дрес-код і тому кожна громада, як будь-яка людська спільнота, може і повинна мати відповідні правила зовнішньої поведінки й одягу.

В богослужінні онлайн відсутній візуальний контроль з боку керівництва громади і тому такі богослужіння можуть втрачати атмосферу і відчуття свята, перетворюючись у буденний, рутинний перегляд відео-програм. Щоб уникнути такого стану в кожній віруючій родині необхідно завчасно, в суботу підготувати святковий одяг для себе і для дітей, і в неділю у святковій атмосфері, у точно визначений час приєднатися із всією своєю сім'єю до богослужіння своєї церкви.

1.3.4 Свято – це завжди урочиста атмосфера

Деякі вважають, що для людей духовних важливий лише зміст, а не зовнішня атмосфера. Але, по-перше, не всі учасники пасхальних врочистостей мають дуже високий духовний стан, а по-друге, такий підхід цілком можливо є залишковою ознакою гностицизму, який вкоренився у свідомості деяких християн. Для цілісної людини важливо створити урочистість, зачіпаючи *всі* аспекти її буття. Тому для святкування Пасхи онлайн, і в церковному приміщенні, де буде проходити трансляція богослужіння, і у кожному будинку, де діти Божі збираються для святкування, потрібно створити максимально врочисту атмосферу. Можна зробити святкову декорацію у відповідності з традиціями громади і кожної сім'ї. Потрібно проявити творчість і створити у цього року дещо нове і незвичне (можливо сюрприз), підкреслюючи незвичність саме цього святкування.

1.3.5 Свято – це завжди урочиста, особлива їжа

Всі біблійні свята супроводжувалися урочистою трапезою. Їжа у Старому Заповіті показана не тільки як пожива (*біос*), яка задовольняє матеріальні потреби, але як трапеза, що формує певний спосіб свідомого буття. Вона вказує на дар, тобто на Божу турботу про Своє творіння.

Батько, який прийняв в обіймах блудного сина справив урочисту трапезу, заколовши відгодоване теля (Лк. 15:23), пророк Ісаїя вказує на врочисту есхатологічну гостину, яка пов'язана з жертвою Христа, який знищив смерть навіки. «І вчинить Господь Саваот на горі цій гостину з страв ситих, гостину із вин молодих, із шпикового товщу, із очищених вин молодих. І Він на горі цій понищить заслону, заслону над усіма народами, та покриття, що розтягнене над усіма людьми. Смерть знищена буде назавжди, і витре сльозу Господь Бог із обличчя усякого, і ганьбу народу Свого

він усуне з усієї землі, бо Господь це сказав. І скажуть в той день: Це наш Бог, що на Нього ми мали надію і Він спас нас! Це Господь, що на Нього ми мали надію, тішмося ж ми та радіймо спасінням Його!» (Іс. 25:6-9). Торжество воскресіння пов'язується у Писанні з особливо урочистою трапезою в есхатоні. Відображенням цієї трапези повинен стати пасхальний обід після закінчення богослужіння.

Рекомендується не лише заохотити членів церкви зробити обід у себе вдома, але й допомогти організувати таке свято малозабезпеченим. Необхідно у п'ятницю і суботу закликати молодь розвести пасхальні продуктові пакети (із дотриманням гігієнічних правил) тим, хто не виходить з дому, а також організувати інші благодійні акції.

1.3.6 Свято – це завжди особлива урочиста музика

Музика є невід'ємною частиною будь-якого святкування і особливо вона важлива у пасхальних богослужіннях. Пасха – це завжди найбільш урочиста та радісна подія для християн, яка і в умовах коронавірусу повинна залишатися такою ж радісною, тому що у наш світ входить Цар Слави (Пс. 23:7). Тому підготовці музичної частини служіння необхідно приділити особливу увагу.

Враховуючи, що помісна церква демонструє ті самі якості і володіє тими самими властивостями, що й усе тіло Христове, хоч і не у повному обсязі (1 Кор. 1:2), необхідно залучити у святкове служіння максимально можливу кількість людей з урахуванням всіх обмежень. Для цього можна завчасно зробити відеозапис невеликих музикальних груп із членів вашої громади, можна задіяти онлайн трансляції музичних чи поетичних вітань з дому через Zoom або його аналоги в режимі реального часу і т.п. Варто пам'ятати, що всі члени церкви особливо важливі в умовах обмежених можливостей. Також можна транслювати минулорічні записи великих хорів чи творчих колективів, або ж записи музичних номерів інших церков, які відповідають музичному стилю вашої громади. Бажано завчасно скласти плей-лист із відповідними музичними творами і ділитися ним з ближніми.

1.3.7 Свято – це завжди пасхальне вітання «Христос воскрес!»

Одним з яскравих проявів єдності членів громади між собою, а також зв'язком помісної і Вселенської церкви є практика привітань. Часто у великих громадах недооцінюють цей елемент літургійного життя і вважають його застарілою формальністю. А між тим, ця практика наглядно демонструє зв'язок громад і їх єдність. Особливо важливо підкреслити цей зв'язок в умовах роз'єднаності, в яку пандемія закинула всіх людей. Тому, під час пасхальних свят зв'язок конкретної громади і всієї Церкви Христової повинен проявитися особливо яскраво. Практично це означає, що потрібно виділити час для того, щоб зачитати привітання і поздоровлення від союзу церков, від місцевих об'єднань і знайомих цер-

ков, передати привіти від хворих і самим завчасно поздоровити і привітати інші церкви. Для єдності у Святому Дусі відстані і тимчасові перепони – не перешкода. У літургічних привітаннях проявляється співпереживання та насправду братські відносини до тих, хто є в колі нашого спілкування (1Кор. 12:26).

Особливе привітання, яке прийняте в наших церквах у святкові пасхальні дні, це традиційне «ХРИСТОС ВОСКРЕС!» і відповідь «ВОІСТИНУ ВОСКРЕС!». В умовах коронавірусу відсутність цього святкового індивідуального привітання є серйозним обмеженням для створення святкової атмосфери і формування настрою захоплення і торжества життя, переживання перемоги над смертю. Щоб створити такий настрій потрібно не лише привітати членів церкви трикратним традиційним привітанням від кожного проповідника, але й надихнути всіх слухачів щоб вони телефонували своїм рідним і близьким і використовували Пасху, як можливість для донесення Благої звістки тим, хто ще далеко від Церкви. Можна організувати короткі пасхальні привітання від сім'ї і показати їх на церковному каналі. У селі можна піти і привітати братів і сестер (дотримуючись санітарних обмежень) і т.д. Таким чином, свято може стати засобом активного місіонерського служіння.

II. ПРОСЛАВЛЕННЯ І ПОКЛОНІННЯ ОНЛАЙН

Одним з найважчих аспектів святкування Пасхи онлайн є прославлення і поклоніння. Цей обов'язковий літургічний аспект дуже непросто відтворити в режимі онлайн в першу чергу тому, що це не раціонально-емоційний компонент служіння, а його духовна частина, подія зустрічі громади з воскреслим Господом. Хоч кожна людина індивідуально зустрічається з Ісусом у момент покаяння, під час читання Писання, під час молитви і т.д., але Господь, встановлюючи з кожним індивідуальні, конкретні відносини, формує Церкву (Мт. 16:18), як спільноту вірних і створює корпоративні відносини з людьми. Тому зустріч з Христом у контексті громади дуже важлива, так як зустріч з Божественним неминуче веде до поклоніння.

2.1. Поклоніння в біблійній перспективі

Поклоніння завжди передбачає відгук людини на об'явлення і Божу дію і часто виражається у прославленні і славослов'ї. У цьому сенсі поклоніння визначається діями Бога, Який виступає на зустріч людині в її ситуації. Це те, що неможливо передбачити або змодельовати, так як Божі дії не підкоряються нашій логіці чи бажанням. Таким чином, поклоніння завжди містить елемент спонтанності.

З іншого боку, Бог не тільки діє у певних актах об'явлення чи визволення, але також вступає у відносини із Своїм народом. Відносини скріплю-

ються в рамках заповіту. Саме відносини заповіту визначали всю культуру систему (свята, жертвоприношення, священний календар) Божого народу. Участь у підготовлених святах, розподілених по календарному циклу, корінилася у спасаючих актах Бога – виході, даруванні закону на Синаї та ін. Таким чином, богослужіння, свята і священнодії відправляли учасників до подій історії спасіння, яке народ Божий пережив у минулому. Це була як актуалізація, постійне переживання і прилучення до спасаючих дій Бога, так і поклоніння у відповідь – вияв подяки, вдячності і священного захоплення тим, що вже звершив і що продовжує звершувати Бог.

2.2. Поклоніння і віра

Євангельські історії пасхальних зустрічей Воскреслого з учнями розкривають різну динаміку їх залученості в залежності від рівня віри або сумнівів. Христос особисто зустрічається лише з окремими жінками та учнями, Він приєднується до двох на шляху в Еммаус, приходиться до одинадцятьох, а потім з'являється більш ніж 500 братам одночасно. Безсумнівно, спільне у всіх зустрічах – це ініціатива Христа. Зустріч відбувається тоді, коли Він являє Себе. Він обирає місце, кількість присутніх і видиму форму спілкування. Для нього нема перешкод: ні стіни і зачинені двері, ні сумніви і очі «стримані, щоб не пізнати». Його зустрічі завжди реальні і супроводжують тих, хто бере в них участь отриманням миру, радості, захоплення, віри, сповненням Святим Духом і оновленні покликання. Учасникам зустрічі непідконтрольні час початку і закінчення зустрічі, умови і форма, як неможливе і «утримання» Христа поруч із собою. Всі ці зустрічі заздалегідь готують загальне зібрання Церкви. І вони ж є обітницею благословення особистих і групових зустрічей, коли загальне зібрання тимчасово неможливе.

Після П'ятидесятниці, в рамках Нового Заповіту, укладеного з людьми, Христос обіцяв являтися тим, хто маючи віру, відкриває своє серце для Нього. Таким чином, у сучасних християн є твердий фундамент вважати, що Господь вже проявив ініціативу, звернену до них. Тому в яких би умовах не опинилася церква на час карантину, увагу варто звернути на незмінність обітниці Воскреслого про Його присутність і важливість особистої віри, яка долає страх, сумніви і розчарування. Інтернет-простір під час тимчасової, вимушеної ізоляції християн у своїх будинках, може і повинен бути використаним, і наповненим присутністю Воскреслого Господа для необмеженої радості у вірі і причетності до спілкування святих. Для повноти церковного досвіду спілкування важлива спільна присутність, та ще більш важливе особисте єднання з Христом у Дусі Святому.

Писання неодноразово застерігає від формальної участі у зібранні. Деякі можуть бути присутніми тілом і при цьому бути відсутніми серцем, розу-

мом і духом. У такому випадку виникає непричетність до того, що переживає церква у зібранні. В окремих випадках, які пов'язані із свідомим гріхом або легковажною зневагою до настанов Писання, ми можемо на-кликати на себе Господній осуд.

Також Писання свідчить про можливість бути присутнім духом, коли нема можливості бути присутнім фізично. Безперечно, мова у таких випадках йде про окрему людину, яка не є присутньою тоді, коли решта церкви зібрана разом. Але ми можемо випробувати цей духовний принцип в умовах карантину, коли фізично присутні лише члени родини, а всі решта «присутні» духом. Це може стати реальністю віри, коли ми погоджуємося молитись у визначений час чи збираємося разом завдяки онлайн трансляції. У цьому випадку ми вирізняємо реальне спілкування за допомогою інтернет-технологій від перегляду запису богослужіння чи зустрічі в дидактичних цілях.

В умовах, коли неможливо забезпечити повноту всіх необхідних для повноцінного зібрання церкви умов і елементів, вирішальним для нас є не стільки наша спільна фізична присутність в один і той самий час в одному і тому ж місці, скільки присутність Христа в Дусі Святому, яка нас об'єднує, Боже Слово, яке звучить, а також молитва і спів. Можливість засвідчити свою присутність і передати привіт в чаті трансляції, задати запитання або виказати побажання, так само як і готовність пожертвувати матеріальні кошти через онлайн-банкінг будуть додатковим знаком нашої віртуальної (і в цьому випадку, без сумніву, реальної та дієвої) спільності. Такий підхід допоможе нам приготувати і провести Пасхальну зустріч в особливому богослужінні у стані особливого настрою, благоговіння і передчутті радості!

Дуже важливо, готуючись до святкової трансляції як до справжнього поклоніння і особистої зустрічі з Богом, привернути своє серце і налаштувати свого внутрішнього чоловіка на те, щоб почути Його слово, звернене особисто до мене. Іншими словами, не обов'язково очікувати новий зміст, ніколи раніше не почутий у пасхальних проповідях. Можна чути дуже добре відомі слова, але почути у них те, що Господь говорить мені зараз. Тоді зникає необхідність шукати незвичайні тлумачення і сміливі припущення, а людина смиренно слухає відоме, знаходячи у ньому прояв любові.

2.3. Що є центром пасхальних свят?

На чому повинна бути зосереджена Пасха Христова? Для деяких – центром святкування стає урочиста музика або святковий обід, та дивлячись на зміст ранньохристиянської звістки, можна зазначити, що ядро проповіді апостолів складають пасхальні події. Зосередженість на істинній, головній причині пасхальної врочистості – на перемозі, яку звершив Ісус над смертю і адом, особливо актуальна в умовах пандемії (1 Кор.

15:55-57). Церква у поклонінні повинна сконцентрувати увагу не на собі і своїх обставинах, але на Бозі, який одержав перемогу Ісусом Христом.

Воскресіння – це не лише перемога, це передчуття першого воскресіння тих, хто належать Христу. Воскресіння Ісуса – початок есхатологічного воскресіння^[9]. У роздумах про богослов'я воскресіння варто підкреслити, що осмислення перемоги і приєднання до атмосфери вічності повинно стати вирішальним у процесі формування атмосфери поклоніння в пасхальні дні. Бо ж поклоніння – це відгук на об'явлення Богом Своєї слави. Естетика й емоції – це невід'ємні складові поклоніння. Поклоніння – це стиль життя в світлі відгуку на спасаючі дії Христа. Це також таємниця, відчуття і приєднання до вічного і надприродного. Тому факт воскресіння Христа, яке вплинуло на нашу нову реальність у Ньому, впливає на атмосферу хвали сьогодні і з'єднує нас з есхатологічним майбутнім. Саме усвідомлення зробленого для нас Богом у Христі визначає святкування і прославлення Його перемоги.

ВИСНОВКИ

Євангельські церкви мають великий досвід різноманітних літургійних практик святкування, поклоніння і прославлення, які збагачують життя Тіла Христового. Але виклик коронавірусу змусив переосмислити саму суть богослужіння. Він поставив гостре запитання – чи залежить поклоніння і прославлення від фізичної присутності, а в більш широкому дискурсі – як пов'язано духовне і матеріальне в процесі поклоніння?

Якщо бачити людину як цілісну сутність, що складається з неподільної єдності і нерозривного зв'язку матеріального і духовного, то поклоніння Богові вимагає цілісного підходу до спільної справи громади і, зокрема, до святкування Пасхи. В такому випадку це свято виглядає не тільки як тілесне воскресіння Христа, але і як відзначення перемоги над смертю в тлінних людських тілах. Христос Воскрес! І ми воскресемо тілом, якщо раніше воскресли духом! У цьому підході варто розвивати практичні дії, спрямовані на створення свята не тільки для духу, а й для душі і для тіла, тобто створювати не тільки раціональну, а й емоційно-дослідну складову святкування Пасхи. Це означає, що не тільки необхідно зосередити проповіді на воскресіння Христа, але і вжити практичних заходів для створення атмосфери свята в кожному домі.

Якщо виходити з поширеного в християнстві уявлення про «безсмертя» душі і її незрівнянного пріоритету над плоттю, яка поглинута гріхом і ні на що хороше не здатна, то святкування Пасхи цілком достатньо обмежити зміною змісту проповідей, зосередивши їх на події воскресіння Христа, пояснюючи їх значення для людей і пропонуючи повчання для повсякденного життя.

^[9] Ледд, *Богословие Нового Завета*, 392–93.

Ці два різних підходи до інтерпретації слів Христа про необхідність поклоніння в Дусі та в правді (Ін. 4:23) будуть по-різному відображатися в літургійному житті церковної спільноти і, зокрема, в святкуванні Пасхи онлайн.

Автори даного документу вважають, що кожен пастор і кожна помісна спільнота вільні в обранні способу святкування Пасхи 2020 самостійно. Деякі виберуть варіант скромного святкування, інші спробують створити свято всіма доступними в умовах карантину способами, деякі спільноти взагалі перенесуть дату святкування на після карантинний період і зробити перший фізичні збори як пасхальні. Яке б рішення щодо святкування Пасхи не прийняла кожна помісна церква, якщо воно в полі біблійних норм, воно не повинно засуджуватися іншими спільнотами. «Тож, коли ви їсте, чи коли ви п'єте, або коли інше що робите, усе на Божу славу робіть» (1 Кор. 10:31).

Група викладачів Одеської богословської семінарії:

*Ігор Бандура
Анатолій Бондаренко
Олександр Гейченко
Сергій Санніков
Віталій Станкевич
Федір Стрижачук*

8 квітня 2020 р.

ДОДАТОК:

Короткий огляд літератури для подальшого вивчення

Роберт Уэббер. *Поклонение прежде и теперь, библейские, исторические и практические вопросы* (СПб: Вера и святость; Библия для всех, 2003).

Книга представляє собою дуже цікаве й ґрунтовне вивчення богослужіння. Веббер дає біблійні обґрунтування поклоніння, розглядаючи його як відповідь людей на Божу ініціативу, яка направлена на спасіння падшого творіння. Описана практика поклоніння у Старому та Новому заповітах, а також виникнення й історія розвитку раннього християнського поклоніння. Автор дає дуже цікавий короткий огляд історії поклоніння, а також приділяє увагу опису оновлення богослужіння у протестантських церквах у ХХ столітті. Цілий розділ присвячений дослідженню практики богослужіння. Також є цікаве коротке дослідження історії використання музики і ролі мистецтва у богослужінні.

Дэвид Петерсон. *В союзе с Богом* (Одесса: Богомыслие, 2005).

У книзі представлено ґрунтовне дослідження біблійного богослов'я поклоніння у вигляді огляду від Старого Заповіту до церкви першого століття. Автор розглядає практику поклоніння Ісуса та апостолів, характер і функції ранньохристиянських зібрань. У сьомому розділі автор вказує на зустріч з богом під час богослужіння. Петерсон відмічає, що Божа присутність на зібранні відбувається за посередництвом Його Слова і дій Святого Духа.

Эдита Хамфри. *Великий вход: поклонение на земле, как на небе* (Черкасы: Коллоквиум, 2016).

Книга розглядає кризу колективного поклоніння і життя церкви. Автор досліджує поклоніння як дію, нерозривно пов'язану з церквою. Поклоніння – як вхід у спільноту і дійсність, що перевищує наше розуміння.

Боб Кофлін. *Значимость поклонения, как вести церковь к созерцанию величия Бога* (Чернигов: In Lumine, 2013).

Автор детально описує необхідні якості для лідера прославлення. Також пропонує своє бачення відносно задач лідера поклоніння. Кофлін закликає до збереження здорового балансу і правильних взаємовідносин в служінні прославлення.

Материалы второго богословского форума «Богословие в богослужении» (Київ: УЕСБ, 2007).

Книга є збірником доповідей, присвяченим різним аспектам богослужіння. Представлені наступні теми: богослов'я у богослужінні, біблійна та історична перспектива, музична практика, практичні аспекти богослужіння і богословсько-філософське осмислення церковної літургії і богослужіння.

Роберт Рэйнберн. *Придите и поклонимся Ему, совместное поклонение в евангельской церкви* (Одеса: Содействие, 2003).

У своїй книзі автор зачіпає питання спільного поклоніння у Старому та Новому заповіті. Підкреслюється у чому полягає сутність богоугодного поклоніння. Зроблений огляд різних видів богослужіння.

Боб Сордж. *Исследование поклонения, практическое руководство для служения хвалы и поклонения* (СПб: Новое и старое, 2001).

Сордж у своїй книзі досліджує і дає практичні рекомендації щодо сутності хвали, входження у Божу присутність, того, як стати поклонником і навчає мистецтву ведення поклоніння.

Джон Ф. МакДжордж. *Хвала обращает взор вверх, чтобы поблагодарить Господа; Поклонение же простирается, чтобы любить Господа* (Київ: Інститут розвитку християнського лідерства).

Книга присвячена роздумам про хвалу і поклоніння в біблійному контексті. Також автор дає рекомендації як будувати сімейне та загальне поклоніння.

Питер Мастерс. *Богослужение: библейское и современное* (Мінск: Метрополитен Табернакл, 2001).

Ця книга приділяє велику увагу використанню музичних інструментів і гімнів у богослужінні. Автор пропонує сім ознак хороших гімнів.

Леонид Михович. *В Духе и истине. Музыкальное служение в церквах* (Б.м.: б.и., 2011).

Автор представляє осмислення музикального служіння у слов'янських євангельських церквах.